

INDLEDNING.

Ved Kong Frederik den Tredies Krigserklæring mod Sverige, den 1ste Juni 1657, blev der taget et Skridt, der i sin Begyndelse var ligesaa letsindigt, som det blev ulykkeligt og skjæbnesvangert i sin Udgang. Danmark og Norge bragtes derved paa Afgrundens Rand; hvert af Rigerne berøvedes store Landskaber, som det senere trods alle Anstrengelser blev umuligt at gjenerobre, og hvad der blev tilbage, befandt sig i stor Udstrækning, ved Krigens Afslutning, i en aldeles ødelagt Forfatning, plyndret og udsuget af Venner og Fiender. Krigen blev erklæret uden nærmere Overveielse af den politiske Situation, mere efter uklare Følelser og Stemninger end efter moden Hensyntagen til alle de Forhold, der ved en saadan Anledning først skulde komme i Betragtning og derved veie mest. Ansvarer for denne Letsindighed hviler med hele sin Tyngde paa Kongen og dernæst paa det danske Rigsraad. Med let Hjerte styrede Frederik III. og Rigsraadets Flertal ind i en Krig, som de for enhver Pris skulde have undgaaet.

„Svagt og fattigt“ — saa siger Dr. J. A. Fridericia i sit Værk over Adelsvældens sidste Dage (S. 260 flg.) — „var Riget, da Kri-gen begyndte, lemlæstet og ødelagt, da den endte. For dets Svaghed og Fattigdom bærer ingen enkelt Mand Skylden; dybt gror denne ned i Folkets Historie, i ydre Uheld, i ulykkelige Feilgreb fra Kongernes og Statsmændenes Side, i Mangelen af en kraftig Borgerstand, men væsentligst dog i Adelen Overmod, Demoralisation og Uduelighed. Muligvis havde denne Svaghed og Fattigdom tidligere eller senere ført til den samme Lemlæstelse eller Ødelæggelse som den, der nu blev Landet til Del. Men som Ulykkerne kom i disse Aar, derfor kan den Fyrste ikke undskyldes, hvis Vilje Kri-gen 1657 var. Og naar man

rosen Enevoldskongerne, fordi de atter gav Landet Styrke udadtil, da bør det ikke glemmes, at han, som blev den første Enevoldskonge, i Kraft af egen Beslutning og uden tilstrækkelig Vurdering hverken af Landets egne Mangler eller af Modstanderens Styrke hidførte en Kamp, der bragte Landet til Afgrundens Rand.“

Det er Danmark, disse Ord gjælde. Paa Norge have de ikke helt den samme Anvendelse, idet den anførte Hovedaarsag, Adelen Overmod, Demoralisation og Uduelighed her, paa Grund af Landets særegne Forhold, ikke havde kunnet øve de samme Virkninger som i Danmark. Ogsaa i Norge var der Svaghed og Fattigdom, og Rigets Stilling skulde ikke indbyde til at foretage Angreb mod Nabolandet i Øst. De administrative Baand, der skulde holde det Hele sammen, vare endnu kun svage, og den almene nationale Bevidsthed var endnu ikke helt vaagnet. Alligevel havde der her været en Fremgang, og denne blev ikke afbrudt ved Krigen, som dog lagde svære Byrder paa Landet. Derfor var det heller ikke nogen Tilfældighed, at Krigen 1657—1660 netop blev den Gjennemgangsperiode, hvori Norge afvikledes fra den gamle Lydrigestilling og gik over til at være det med Danmark sideordnede Kongerige. Der knytter sig saaledes en særlig Interesse til denne Krig, hvorunder den norske Hær værnede om Landet, hævdede dets politiske Stilling og gav Folket en forøget national Bevidsthed.

Min Debut som historisk Forfatter var en Afhandling om Krigen og de dermed sammenhængende Begivenheder i det Nordenfjeldske, der var bygget paa Undersøgelser i norske, danske og svenske Archiver og under Titelen „De nordenfjeldske Begivenheder 1657—1660“ udkom som Program for Nissens Latin- og Realskole i Christiania i 1868. Idet jeg nu har nydt den Ære at modtage Opfordring til at levere et Bidrag til det Festskrift, som det Kgl. Norske Videnskabers Selskab agter at udgive i Anledning af Trondhjems nihundredaarige Jubilæum, har jeg troet, det kunde være hensigtsmæssigt at foretage en ny Bearbejdelse af det samme Emne. I de mellemliggende ni og tyve Aar er der gjort et stort Arbejde til Belysning af det 17de Aarhundredes Historie, hvilket ogsaa kommer det nævnte Emne tilgode. Det mærkes, ved Gjenoptagelsen af de længe bortlagte Ungdomsstudier, hvorledes Jordbunden nu i 1897 er ganske anderledes bearbejdet, end da jeg fra Januar til Juni 1867 begyndte mine Undersøgelser af hin

Tids Historie i de rige københavnske Samlinger. Fremfor alt er det en uvurderlig Fordel, at der i Dr. Fridericias ovennævnte Værk foreligger en fortræffelig Oversigt af Tidens politiske Forhold i deres Helhed, og at der paa Grundlag af denne Forfatters omhyggelige Undersøgelser kan vindes en klar Indsigt i et Afsnit af vor Historie, som det tidligere var langt vanskeligere at forstaa. Det er nu muligt at skildre denne Tids Historie mod en kjendt Baggrund, og at bedømme dens Mænd og Begivenheder paa et sikkert Grundlag. Det var en Nedgangens og Forfaldets Tid, og det er kun muligt at se med Beklagelse paa den Politik, der fremkaldte de tvende Krige, som bragte Danmark og Norge paa Afgrundens Rand. Der kom dog bagefter en Gjenreisningens Tid, hvorunder det viste sig, at Statens Sygdom ikke havde angrebet de ædlere Dele, og at der i begge Riger, hos det norske som hos det danske Folk endnu var levnet en Kraft, som under mere gunstige Tidsforhold kunde berede en smuk Fremtid. Imidlertid gik Monarchiet lemlæstet ud af Kampen, og her led Danmark endnu mere end Norge. Tabet af de rige Landskaber i Øst for Øresund lammede Danmark og berøvede for altid dette Rige Haabet om at kunne blive Nordens første Magt. For Norge var Tabet af Baahuslen smerteligt; det var et gammelt, ægte norsk Landskab, som der løsreves fra Riget.

Det var en uklog og uretfærdig Krig, som bragte disse tunge Tab i sit Følge. Alligevel er det Billede, den viser Eftertiden, et mærkeligt og interessant. Krigen er fra norsk Side ført med en ikke liden Kraft. Dens Gang har senere indgivet det norske Folk en voksende Selvtillid, og hvad der ved Krigens Begyndelse var uklart, er under og efter denne blevet mere bevidst. Paa de følgende Blade vil der blive fortalt om Slaphed og modløs Selvopgivelse, om Egenkjerlighed, der i Tanken paa at redde sig selv, glemmer Bevidstheden om Pligten mod det fælles Fædreland, men ogsaa om ædel, tapper Daad, der bringer den norske Nationalfølelse til et af sine første Gjennembrud. Der vil paa disse Blade blive berettet om dygtige Mænd, der enten selv vare Nordmænd af Fødsel, eller som havde knyttet sin Skjæbne til vort Land, og som med Ære gik i Kampen for Norge.

Mænd som Jørgen Bjelke, Peder Wibe, Georg von Reichwein, Reinhold von Hoven, Ludvig Rosenkrans, Preben von Ahnen, Eilerik Visborg bør aldrig glemmes i Norge. Den Kraft og det Held, hvor-

med to Krige førtes paa norsk Grund, har for den efterfølgende Tid sat sine Spor i vor Historie. Omstændighederne føiede sig saa, at der blev en for Alle iøinefaldende Modsætning mellem den Maade, hvorpaa Krigen aabnedes i Norge, og dens uheldige Gang i Danmark. Det var først efter Krigens Gjenoptagelse, at der til Kjøbenhavns navnkundige Forsvar knyttede sig en større Glans. Fra Norge af lod det sig ogsaa let overse, at der i Danmark forelaa større og vanskeligere Opgaver, og specielt for den Del af Krigen, hvormed vi her skulle beskæftige os, er det vel at erindre, at de norske Tropper som Regel vare de overlegne i Tal. Men ligefuldt er Kampen om Trondhjem, Norronavældets gamle Midtpunkt, med den ærværdige Nationalhelligdom fra Middelalderen, en ærefuld Begivenhed. Ved den Fæst, der vies de gamle Minder fra Kongernes og Erkebiskopernes Stad, er det da ogsaa fuldt berettiget at medtage denne som et vigtigt Blad af Trøndelagens Historie. Ti uden denne Kamp vilde det gamle Nidaros for altid været tabt for Norge; ja, Norges Tilværelse kunde bagefter dette Tab ikke være bleven af lang Varighed.

I sin omarbejdede Skikkelse vil min Afhandling blive en Skildring af Krig, uden derfor at præterendere Rang som et krigshistorisk Arbejde. For en Krigshistoriker af Fag vil her være Adskilligt at optage til Behandling, som for at kunne forståes og forklares kræver en militær Fagmand. For mig har den væsentligste Opgave ved dette Arbejde været den at skildre Krigens nationale Side, med den Indflydelse, som den havde paa det norske Folks Opvaagnen til voksende national Bevidsthed. Materialet hertil er ingenlunde det bedste. Men det kan sees, hvorledes de tunge Trængselens Tider, som i de skjæbnesvangre Aar 1657—1660 kom over det norske Folk, virkede til det Gode. Trønderne selv, der maatte udholde den værste Trængsel, bleve efter Krigen meget forandrede, mod hvad de havde været forud for denne. Dens Tryk havde vakt deres Følelse af at være Nordmænd.

PEDER WIBE.

Lensherre over Trondhjems Len var siden August 1656 Peder Wibe til Gjerdrup.¹⁾ Han var en af de i hin Tids Historie mere fremtrædende Personligheder, der ofte nævnes. Han var i Besiddelse af en ikke almindelig Dygtighed, som han i sine forskellige Stillinger havde haft megen Anledning til at lægge for Dagen. Han havde været Christian den Fjerdes Resident i Paris og senere i Stockholm, derefter dels Rentemester og dels Generalcommissarius i Norge, og han var i dette Land forlenet med Bergens Apostelkirkes Gods. Han kunde, da han overtog Bestyrelsen af Trondhjems Len, se tilbage paa en lang Virksomhed i Statens Tjeneste. Han var af borgerlig Herkomst,²⁾ men var adlet, først i Frankrige 1634 og derpaa samme Aar anerkjendt af Christian den Fjerde som Adelsmand. Men med denne sin Ophøielse var han ikke traadt over i den gamle Høiadel; han var en af den nye Tids Mænd, og det var egentlig først efter

1) Om Peder Wibe kan specielt henvises til Fr. Thaarups Afhandling i Genealogisk og biografisk Archiv (Kbhvn., 1840), S. 73 flg. For øvrigt er hans Navn et af dem, som hyppigst forekomme i Samtidens historiske Literatur. Specielt kan henvises til P. W. Becker, Samlinger til Danmarks Historie under Frederik den Tredie, I, S. 47 flg., 87 og And. Fryxell, Handlingar rörande Sveriges historia, I, S. 56—85, hvor der meddeles et Uddrag af hans Depescher fra Stockholm.

2) Peder Wibe var Broder af Simon Wibe, der i Kgl. aabent Brev af 11te April 1650 (Sjælandske Registre, XXII, fol. 316, a—b i det danske Rigsarchiv) omtales som „Vores tyske Cancelli Forvandte“, og som ved aabent Brev af 14de August 1652 fik et Kannikedømme i Roeskilde efter afgangne M. Philip Julius Bornemann (Sjæl. Reg., XXIII, fol. 257, b—258, a.) Ved et Kgl. Missive af 22de Marts 1653 (Sjælandske Tegnelser, XXXII, fol. 507) fik Borgermester og Raad i Kjøbenhavn Befaling at dømme i en Sag angaaende en Del Penge, som Peder og Simon Wibe samt to andre havde at kræve. Til samme Tid nævnes ogsaa „Michael“ Wibe, Forstander i Duebrødre (Sjæl. Tegn., XXXII, fol. 603). Ved aabent Brev af 14de Juni 1649 (Sjæl. Reg., XXII, fol. 203) var der tilstaaet Peder Wibe Begravelsessted i Choret i Roeskilde Domkirke, hvor han havde et Kannikedømme. Smlgn. aabent Brev af 15 Apr. 1649 (Sjæl. Reg., XXII, fol. 165, b—166, a.) Efter Peder Wibes Død blev hans Kannikedømme ved aabent Brev af 8de August 1658 overdraget Hans Svane (Sjæl. Reg., XXIV, fol. 256, a—257, a.) Ved aabent Brev, indtaget i Sjæl. Reg. XXIII, fol. 586, a—587, a, blev det tilsikret Peder Wibe, hans Hustru og Arvinger, at da han paa tre Aars Tid havde erlagt et Aars visse Indtægt af sit Gods i Roeskilde Kapitel, skulde han og de faa dette Beløb tilbage hos hans „Efterkommere“. — Det er ikke urimeligt, at ogsaa den Johan Wibe, der i 1656 var Tolder i Mandal (Norske Rigsregistr., XI, S. 396), har tilhørt samme Familie.

Corfits Ulfeldts Fald, han spillede sin mest fremragende Rolle som en Forløber for de dygtige Mænd af borgerlig Fødsel, der under Enevælden arbejdede sig opad paa Administrationens Stige til de høieste Stillinger. Han var Corfits Ulfeldts Fiende og medvirkede til at styrte ham.

Imidlertid har han, da han overtog Trondhjems Len, neppe længere været i Besiddelse af sin fulde legemlige Kraft. Et stort Arbejde laa foran ham, og end Mere kom til, gennem Forberedelserne til Kri-gen og ved dennes Udbrud. Peder Wibe har derunder ikke sparet sig. Men Anstrengelsen maatte tage saa meget mere paa hans Kræfter. Hans Liv blev efter dette ikke langt, og det kan antages, at netop hans anstrengte Virksomhed i 1656—1658 har været en af Aarsagerne til hans snart paafølgende Død. Hans Arbejde som Lensherre i Trondhjems Len bliver imidlertid en smuk Afslutning paa et virksomt Liv.¹⁾

Peder Wibe skulde overtage Lenets Bestyrelse fra Philippi og Jacobi Dag (1ste Mai) 1656, da han efterfulgte Fredrik Urne til Bregentved, som til samme Tid frattraadte. Imidlertid var han paa denne Dag fremdeles i Danmark, hvor han dog forberedte sig til Reisen. Ved et Kgl. aabent Brev af 9de Mai 1656 fik han Tilladelse til toldfrit at føre sit Gods op til Trondhjem med „Den hvide Bjørn“, antagelig et Orlogsskib, og ligervis at nedsende noget til Danmark denne ene Gang. Hvorvidt deri kan sees Udtryk for nogen særlig Begunstigelse, skal ikke kunne afgjøres.²⁾

Peder Wibe var en Mand, som havde holdt sine egne økonomiske Forhold i Orden. Medens den danske Høiadel efterhaanden afslappedes og forarmedes, havde han sørget for at sikre sin Stilling og efterhaanden lagt sig til adskilligt Jordegods i Danmark, som han, hvor Leilighed tilbød sig, søgte at afrunde gennem Mageskifter med Kronen. Talrige Breve i Samtidens danske Registraturer vidne herom, saavel som om de

¹⁾ Peder Wibes Bestyrelse af Trondhjems Len kunde afgive et smukt Emne for en Monografi. Det vilde ikke mangle paa det fornødne Materiale, idet hans egen Brevveksling fra denne Tid med Rigshofmesteren og Oversekretæren i Danske Kancelli for en væsentlig Del er bevaret og findes i det danske Rigsarchiv. Dertil kommer Lenets Regnskaber fra hans Tid og forskellige andre Kilder.

²⁾ Af Lensregnskaberne sees, at „Den hvide Bjørn“ under sit Ophold i Trondhjem havde forskellige Udgifter, bl. a. for Proviantering til Nedreisen til Kjøbenhavn, der blev betalte af Lenets sædvanlige Indtægter og førte til Udgift i Regnskabet. Det aabne Brev af 9de Mai 1656 findes i Sjælandske Registre, XXIII, fol. 793.

Begunstigelser, der leilighedsvis bleve ham til Del.¹⁾ Han søgte ogsaa at holde sin egen Familie frem, hvor det lod sig gjøre, og det var, som om han mest stolede paa den. Det er gjerne saa, at der i hans Nærhed er nogle af hans Slægtninge, der med ham arbejdede sig frem. En saadan var f. Ex. Anders Christopherssøn Tønder, der var Slots-skriver paa Trondhjems Gaard og i 1657 af Peder Wibe blev antagen som Stiftsskriver over Trondhjems Stift, i Stedet for Jens Friis. Anders Christopherssøn var gift med en Søsterdatter af Peder Wibe.²⁾ Mellem Underofficererne ved de Trondhjemske Regimenter træffes snart efter en Mikkel Wibe, der muligens har været hans Brodersøn og paa denne Maade har skullet begynde sin militære Løbebane. Sin egen Søn, Christian Wibe, fik han, uagtet hans unge Alder, ansat som Kaptein

¹⁾ Ved Kgl. aabent Brev af 24 Decbr. 1654 blev det tilstaaet Peder Wibe og hans Arvinger, at de i 60 Aar maatte beholde Spjelderup Gods i Korsør Len som Pant for 3000 Rdl. (Sjæl. Reg. XXIII, fol. 586, a.) Kgl. Missive af 18 Marts 1654 til Rentemester „at annamme noget Gods, Peder Wibe igjen til Kronen haver afstaaet“ i Frosteherred i Malmøhus Len (Sjæl. Tegn. XXXIII, fol. 46, b.) Kgl. Missive af 20 Jan. 1655, at Jægermesteren maa lade Peder Wibe uden Betaling faa to store Dyr til sin Datters Begravelse (Sjæl. Tegn. XXXIII, fol. 206.) Kgl. Missive af 10 Marts 1655 (Sjæl. Tegn. XXXIII, fol. 238 b, jvfr. 260 b—261, b), at Fru Dorete Abildgaard (som ifølge fol. 253 skulde nyde Antvorskov og Korsør Len efter sin afg. Husbonde Wentzel Rotkirch til Phil. Jac. 1656) skal erklære sig om det Gods i Antvorskov Len, som Peder Wibe begjærer til Mageskifte mod Gods i Flakkebjerg Herred. Andre Missiver i samme Anledning af 19 Marts (smstds. fol. 248) og af 11 April (fol. 261, b — 263, b.) Endvidere Kgl. Missive af 25 Aug. 1655 til Jørgen Reedtz, at han paa Antvorskov Lens Vegne skal gennemse Peder Wibes Mageskifte (smstds. fol. 356, b.) Kgl. Missive af 26 November 1655 (Sjæl. Tegn. XXXIII, fol. 440, b), at Vinc. Bille og Jørgen Reedtz skulle besigte Gods til Mageskifte mellem Kongen paa Roeskilde Kapitels Vegne og Peder Wibe. Mageskiftet mellem Peder Wibes Gjenbrev, begge af 8 Juli 1656, Sjæl. Reg. XXIII, fol. 834, a—839, a. Smstds. fol. 856, b—860, a, Mageskifte om Gods i Korsør Len mellem Kongen paa Sorø Akademis Vegne og Peder Wibe af 17 Septbr. 1656 og dennes Gjenbrev af 15 Septbr. Smlgn. Sjæl. Tegn. XXXIII, fol. 515. Kgl. Missive af 17 Juni 1656, at Hugo Lützow maa erklære sig om en Gaard i Vildbanen, som Peder Wibe begjærer fra Roeskilde Kapitel (Sjæl. Tegn. XXXIII, fol. 552) og af 16 Aug. 1656, at samme skal erklære sig om Peder Wibes Mageskifte (smstds., fol. 568, b.) Kgl. Missive af 18 Marts 1656 (Sjæl. Tegn. XXXIII, fol. 515), at Rentemestrene skulle betale Peder Wibe 1000 Rdl., udlagte til Simon de Petkum, og hans resterende Løn som Rentemester, af Toldpengene.

²⁾ I Brev til Oversekretæren, Erik Krag, dat. Trondhjems Gaard, 7 Marts 1657, (i det danske Rigsarchiv) fortæller Peder Wibe: „Jeg haver givet Anders Christopherssøn Bestallingsbrev paa Stiftsskriveriet her udi Trondhjems Stift, efter Kongl. Bevilgning, hvilket jeg sender Dig herhos med venlig Begjæring, at Du vilde hjælpe hannem til Kongl. Confirmats derpaa“. Om disse Slægtskabsforhold se Personalhistorisk Tidsskrift, I, S. 194.

og lod ham 1657—1658 gjøre Tjeneste under det jæmtelandske Felttog.¹⁾ Der kunde vistnok anføres endnu flere Exempler af denne Art.

Som Resident ved det svenske Hof havde Peder Wibe havt en udmærket Anledning til at studere Forholdene i Sverige, og han har for en Del nedlagt Udbyttet af den saaledes vundne Erfaring i to fremdeles bevarede Skrifter. Det ene af disse heder „En Discours, forfattet af Peder Wibe om Regjeringen i Sverige“, hvilket nærmere forklares saaledes: „Om Regjeringens, Rigens Raad, Statholdernes og de fornemste Sveriges Riges Officerers Myndighed, Amt og Bestelung.“ Det er en Oversigt over den svenske Administration i de Former, hvorunder denne var ordnet af Axel Oxenstierna, og den kan som saadan fremdeles have sin Interesse. Dette Skrift findes i en stor Codex i det Store Kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn, Thottske Samling, 748 fol. Sammesteds og desuden i Ny Kgl. Samling, 1028, c, 4to findes hans andet Skrift, der antagelig kan være forfattet 1642. Dette Skrift behandler Sveriges udenrigske Politik. Titelen er „En liden Discours, hvorudi deduceres nogle Argumenter og Aarsager, Sveriges Krone haver at ikke indgaa paa disse Tider Freden i Tyskland. Den Stormægtigste Herre, Danmarks og Norges Prins offereret underdanigst af Peder Wibe.“

En Grundtanke i dette Skrift er den, at de svenske Konger paa Grund af Nationens urolige Karakter og idelige Tilbøielighed til Oprør vare nødsagede til at føre de stadige, udenlandske Krige, der saaledes skulde være en Afleder for den i selve Sverige opsamlede Misfornøielse. „Denne Krones nærværendes Tilstand og Gouvernement“ —

¹⁾ Christian Wibe maa være født i 1640 og have været ældste Barn af Peder Wibe i hans Ægteskab med Anna Cathrine Budde. Af Sjæl. Indlæg i det danske Rigsarchiv for 1654 sees, at han i dette Aar led af en Svaghed i det ene Ben, hvorfor han maatte konsulere en berømt Chirurg i Utrecht; da han endnu ikke var i den Alder, at han maatte reise udenlands (o: under 20 Aar), søgte Peder Wibe Kongen om Tilladelse dertil under 8 April. Han var Kaptein 1657. Naar det hos L. Klüwer, Norske Mindesmærker, S. 64 opgives, at han var født 1647, synes dette lidet troligt. Han omtales i Regnskaberne fra 1657—58 som „Velbyrdig“, og maa altsaa være født i Faderens Ægteskab, der blev indgaaet i Oktober 1639. At han har været ung ved sin Udnævnelse, sees bl. a. deraf, at Faderen opgjorde Afregningen for hans Tilkommende, og at der ved hans Kompagni blev ansat en egen Kapteinlieutenant, som havde den virkelige Kommando. Han var ikke myndig ved Faderens Død. Ved Kgl. Missive af 8 Oktober 1660 (Sjæl. Tegn., XXXV, fol. 967) blev det bestemt, at Axel Urup og Mathias Budde skulde være Værger for Fru Anna Cathrine Budde, afg. Peder Wibes, og hendes Søn.

heder det i Skriftet — „føres saaledes, at man ikke lettelig kan forhaabe, at de regjerendes Herrer skulle gjerne gjøre Fred paa disse Tider, efterdi de *pro primo* tvinges (saa at sige) til at continuere Kriggen af deres Nations urolige og oprørske Naturel; dernæst *pro secundo* er denne tyske Krig dennem mere profiterlig end skadelig, hvorfor de og heller skulde stræbe derefter end efter Freden. — De Svenskes Humør anlangendes, da kan man kjende dem af deres Historier; ti naar man dennem igjennemlæser, da skal derudi findes faa Konger, imod hvilke Undersaatterne ikke have mutineret.“

Ud fra denne Grundbetragtning har saa Peder Wibe skildret den svenske Nation, som han opfattede den, og dens politiske Udvikling, hvorledes der i hans Samtid var blevet et Adelsvælde. I den Anledning paa-beraabe han sig en Udtalelse af Axel Oxenstierna, i disse Ord: „Efterdi Regimentet er nu *penes proceres* og Adelstandet, da tragte de derefter at beholde det, saa at deres hernæst efterkommende Konger ikke skulle faa den Magt, som tilforn, efter dennem. Hvilket er at colligere baade af Sveriges Riges Cantslers Discours, saa og af de regjerende Herrer *consiliis* og Actioner. Hvad Cantslerens Discours anlanges, da haver han engang sagt til mig udi de andre regjerendes Herrer og nogle af Raadets Præsentie, at efterdi Gud havde givet dennem deres Libertet igjen ved deres Konges (*Gustavi secundi*) Død, da vilde de ikke lettelig give den bort igjen, hvormed han Regjeringens Intent noksom gav tilkjende.“

Tilsidst skriver Forfatteren: „Af disse Rationer lader jeg Enhver dømme, hvad Apparence der er til Freden i Tyskland, hvilken neppelig skal erlanges, uden saa var, at Frankrige separerer sig fra denne Krone, udi hvilket Tilfald man faar at gjøre det, man ellers ikke gjerne vilde, formedelst at Krigslasten skulde da falde dette Rige for svær at bære. Og dersom Freden gjordes, da kan Sveriges Riges Naboer noksom frygte, hvad de haver sig herfra siden at forvente.“

Den Mand, der har skrevet disse Linier, var ikke den, som vilde tilraade nogen letsindig Krig mod Sverige. Han var ingen Ven af dette Rige; men han forstod at vurdere den Styrke, det havde vundet gjennem sine udenlandske Krige, og han kjendte dets Krigsberedskab altfor vel til at ønske nogen Afbrydelse i det fredelige Forhold. Peder Wibe var en Statsmand. Han maatte overfor sin egen Konges Magt nære store Betæneligheder for, at den ikke skulde kunne maale sig med

den, som kunde udfoldes af den krigsvante Nabo. Han havde ikke tilbragt flere Aar af sit Liv i Nærheden af Samtidens store Statsmænd, Richelieu og Axel Oxenstierna uden at lære af dem, og med samme Klarhed, hvormed han betragtede Sveriges Magt, maatte han forstaa Danmarks Afmagt. Nu vilde Skjæbnen, at han, da det alligevel kom til en Styrkeprøve, skulde blive stillet paa en af de vanskeligste Poster. Fra dette Hverv har han skilt sig paa en ærefuld Maade.

Peder Wibe maa allerede, da han 1656 reiste fra Kjøbenhavn, have været vidende om de Muligheder, som vare forhaanden, og at en Krig meget snart kunde forestaa. Det maa allerede den Gang være ham meddelt, at der kunde blive Tale om et Angreb fra Trondhjem paa Jämteland. I denne Anledning finder man ham, saasnart han var ankommen til sit Len, i Færd med at træffe sine Forberedelser for saadanne Tilfælde. Han delte sin Tid mellem Administrationen og den kommende Krig. I Januar 1657 reiste han til Orkedalen og kom den 18de til Inset og vendte saa tilbage til Trondhjem. Sammen med de høiere Officerer ved det trondhjemske Regiment udarbejdede han her „en Relation om Militiens Tilstand her udi Lenet, og hvorledes den kan forbedres.“ Denne skulde, efter hans oprindelige Tanke, allerede den 14de Februar 1657 være sendt til Kongen, forat han kunde modtage den under sit Ophold ved Stændermødet i Odense. Men den blev ikke tidsnok færdig, og Peder Wibe tog den med sig paa den Reise, som han netop tiltraadte omkring i Lenet. Omsider kunde han den 19de Februar sende den fra Sparbuens Præstegaard, hvorhen han paa denne Dag var naaet. I sin Følgeskrivelse udtaler han for Oversekretæren Erik Krag det Ønske, at denne „vilde forhjælpe Regimentet til nogle flere Officerer, som (sic) skulle Knegeterne blive bedre exercerede, end hidtil er skeet, og dersom Noget skulde tenteres mod Jämteland, da fik derforuden flere Officerer (sic); ti Kompagnierne ere for stærke til at føres i Marken og bruges til nogen Krigsexpedition.“

Til Peder Wibes Planer hørte det ogsaa, ifølge samme Brev, at skaffe et Kompagni hvervede Soldater til selve Trondhjems By. Herom havde han paa sine Reiser i Lenet forhandlet med Almuen, som viste sig villig til at yde Bidrag til dette Kompagnis Underholdning, „om deres Knegte maa befries fra Byens Vagt.“ Han ønskede, at Oversekretæren og Rigshofmesteren i den Anledning vilde fremlægge et

Forslag for Kongen: „Officererne til bemeldte Kompagni mangle mig, ere ei heller heroppe at bekomme; faar derfor at forskaffes af Danmark og Holstein; ti de, som fra Holland kunde skaffes, ere heroppe ikke tjenlige, uden de ere født Danske eller Norbagger.“

Peder Wibe fortsatte denne Gang sin Rundreise i de indtrønderske Bygder, var den 27de Februar i Stjørdalen og kom derefter tilbage til Trondhjem. Det var, som han selv betoner, „farlige Tider“, og han holdt derfor vaagent Øie med alt, hvad som foregik. Af Interesse er en Relation om Jämteland, som han 14de Marts indsendte til Erik Krag. Denne lyder saaledes:

„Her holdes aarligen paa Landet Marked otte Dag efter Mathiæ Dag hos en Kirke, kaldet Levanger, til hvilket Marked mange Svenske, særdeles Jæmter, pleie at komme og sig tilhandle Salt, Sild og anden Fisk og did igjen føre Korn, Smør, Lærred, Vadmel, Jern og andre saadanne Vare, hvilke Vare de Svenske og Norske pleie at tuske og omveksle tilsammens. Udi Aar er ingen andre Svenske kommen til bemeldte Marked uden Jæmter alene, hvilke man og haver villet er-skrække og forhindre, at de ikke skulde drage did, ved en falsk Tidende, som blev udi Jämteland spargeret, nemlig, at jeg vilde lade tage alle de Svenske fangen, som komme til bemeldte Marked. Dette uagtet er dog en stor Hob Jæmter didkommet, sigendes, at de vidste vel, at dennem intet Ondt her udi Norge vederfaredes, omskjønt de blive taget i Arrest. Til at afværge al Uskikkelighed paa dette Marked imellem tvende Nationer ordonnerede jeg et Compagni, som der skulde holde Vagt, imidlertid Markedet varede; mens der var saa god, fortrolig Konversation imellem dennem begge, at jeg haver ikke fornummet den ringeste Uskikkelighed at være skeet.

Forleden Sommer haver Kommandanten paa Skansen tilforhandlet sig af Jæmterne, hvis Korn, Smør og andet saadant Fetalie de havde, for rede Penge, som blev alt indlagt i Skansen; mens noget for Markedet bleve bemeldte Jæmter tvungen til at igjen tage deres Vare og restituere Pengene, som de tilforne derfor havde bekommet, hvilke Vare de til bemeldte Marked have ført og for en ringe Penning solgt til de Norske, som havde rede Penge at betale dennem med, nemlig en Tønde Smør for — 11 (2?) Rigsdlr., en Tønde Malt for 1½ Rigsdlr., som ellers nu koster 2 Rigsdlr. 1 Ort, en Vog Flæsk 1½ Rigsdlr.

Det synes, at de Svenske tvivle selv paa at beholde Landet, vilde derfor heller have Penge, som de kunde føre med sig, end efterlade en Hob Proviant; dertilmed have de Svenske Penge mere fornøden paa disse Tider end saadanne Vare.

Bemeldte Jæmter raabe og begjære en knap og god Forløsning; thi de ere saaledes med Skatter og Andet besværet, at det er umuligt, at de kunde lang Tid udstaa det, og kan ikke anderledes dømmes, end at de Svenske med Flid ruinere bemeldte Land, enten de beholde det eller ikke, og det formedelst, at de ere saa meget de Norske tilgivet, hvorfor de kunde ikke forlade sig paa dennem.

Carl Sparre, Obrist over Landfolket udi Helsingland haver nyligen været udi Jæmteland som Kongl. Commissarius. Han haver befalet, dette forbemeldte Fetalie skulde igjen udgives til Bønderne og gjorde Inkquisition om hvis Kapteinerne, som det udskrevne Jæmtefolk i forgangen Aar (sic), havde optaget af dennem for bemeldte Soldaters Udrødning og Udrøstung, de drog af Landet (sic), stellendes sig at ville gjøre Bønderne Satisfaction derfor, som dog ikke skede. Han holdt ingen Mønstring udi Jæmteland; mens paa hans Hjemreise mønstrede han dennem udi Helsingland.

Udi Hovedskansen ligger 100 udskrevne svenske Soldater, ungt Folk, mens vel forseet med Ammunition og Proviant; paa samme Skanse er 10, 8 og 6 pundinger (sic) Jernstykker.

Men paa den anden Skanse holde de Jæmter selv en liden Vagt; bemeldte Skanse er ikke færdig, og er ingen Stykker derpaa. Mens faa de Svenske for lang Respit, da er der ingen Tvivl paa, at de jo skulde gjøre den færdig og forsørge den, med hvis den behøver til Defension“.

Midt paa Vinteren havde saaledes Peder Wibe flakket om i sit vidtledte Len for at gjøre sig bekjendt med Forholdene og indhente Oplysninger fra Sverige. Han fortsatte Reisen fra Sparbuen til Stjørdalen, hvor han var den 27de Februar, og har saa, antagelig ad den korteste Vei, reist til Selbu, hvor han var den 1ste Marts. Senere i denne Maaned forblev han rolig i Trondhjem.

Der var en Kraft i hans Administration, som tidligere havde været ukjendt i Trondhjem. Det synes rimeligt, at den nye Lensherre ogsaa i denne Henseende har havt sine Læreaar i Frankrige og i Sverige. Richelieu var den store Ordner af det nye, monarchiske Frank-

rige, og Peder Wibe havde som Resident i Frankrige havt Anledning til at studere hans Reorganisationsarbeide. At han var hjemme i den svenske Forvaltning, fremgaar af hans Skrift over denne. Som en af den nye Tids Mænd maatte han netop være den kraftige Administrator, der nøie eftersaa Alt og greb ind mod alle Misbrug. Hans omfattende Brevveksling viser, hvorledes han selvstændig satte sig ind i de Spørgsmaal, der kom at foreligge, og søgte at ordne Alt paa det Bedste. Men Administrationens gamle Former hindrede ham her fra helt at kunne tage Sagerne i sine Hænder, og naar der tiltrods for dem gaar et friskt Pust gennem hans Lensstyrelse, da var dette mere et Tilløb, et Forbud om forandrede Tider.

Peder Wibe var en human Mand. Det er ganske interessant at se ham i sin Virksomhed som Lensherre lægge for Dagen Grundsætninger, der vare langt mere liberale, end hvad der i Almindelighed træffes hos hans Samtid. Han har fremholdt en saadan mere overbærende Betragtning i Anledning af Løsagtighedsforseelser, der bleve straffede haardt; han mente netop, at her var det paa sin Plads at vise Mildhed og derved opnaa moralsk Forbedring! Ogsaa i dette Punkt ser det ud, som om han var forud for sin Tid.¹⁾

¹⁾ I det danske Rigsarchiv findes en Række af Domme i Leiermaalssager, som ere expederede af Peder Wibe. Der er deriblandt et Aktstykke, som har en helt romantisk Karakter; det er en liden Roman fra Opdal, hvor en Gut Anders Olufsson Skarsem havde faaet et Barn med en Datter af Arnt Grøtte. Da han var Soldat, havde Forældrene negtet dem at faa hinanden. Straffen var Kagstrygning, og Peder Wibe mente (i en Paategning af 28 Febr. 1658), at dette kun blev Indledningen til et langt syndefuldt Liv. Han anbefalede at benaade Pigen og lade hende faa gifte sig, saa meget mere som nu hendes egen Fader anholdt derom. — I disse Papirer og i Bilagene til Lensregnskaberne i Rigsarchivet findes i det Hele et rigt Materiale til Samtidens Kulturhistorie. Jeg kan her nævne et Dokument, der giver Bidrag til Overtroens Historie fra Trondhjems Len i Peder Wibes Tid. Det findes som Bilag ved Lenets Regnskaber (Pakke 774) og er udfærdiget 14 April 1657 paa Ranum Tingsted i Opdal af Sorenskriver Hans Ankerssøn og Lagrettesmændene, i Nærværelse af Orkedalens Foged, Jakob Rasmussen. Det heder deri: „var stedt for Retten Laurits Arnessøn Dal, belangende hans Forseelse, som han ikke selv haver kunnet forbenegte, at havt Omgjængelse med en Landstrygere, som er kommen til hannem og udgivet sig for en Fin, paa hans Løfte annammet af hannem en Seddel (som Ingen kunde læse eller forstaa), at naar han samme Seddel havde hos sig, skulde [han] have god Løkke til Fisk udi det Vand, som laa deromkring, og var alleniste Bedrageri“. Lensmand Oluf Klette tog Seddelen fra ham. Efter Recessen 2 Bog, Cap. 28, pag. 311 blev Stakkelen dømt til at staa aabenbare Skrifte og bøde efter sin yderste Formue.

TRONDHJEMS LEN UNDER PEDER WIBE.

Peder Wibes Lensbrev, der først var dateret 20de August 1656¹⁾ fastsatte nærmere de Vilkaar, paa hvilke han skulde have Bestyrelsen af Trondhjems Len. For den dertil hørende saakaldte „visse Rente og Indkomst,“ hvorved forstodes Leding, Landskyld af Kronens Jordegods og Tiender, skulde han betale en Afgift af „5373 gamle enkende Rdl. fri Pendinge uden al Afkortning udi nogen Maader.“ For denne Afgift skulde han tillige have den ubegrænsede Brugsret af den til Trondhjems Gaard, Lensherrernes gamle Residens i den fordums Erkebispergaard, hørende Ladegaard og det paa Øerne i Lenet faldende Sælspek. For „den uvisse Rente,“ der defineres med „Gaardebyggesel, Holding, Sagefald og andet slikt mere,“ skulde han aarlig aflægge Regnskab og for denne sin Umage beholde en Femtedel af de nævnte uvisse Indtægter. Derhos havde han aarlig at betale til Biskop og Rektor 144 Rdl. til Underholdning af tolv „Skolepersoner“. Al Told og Accise, som faldt i Lenet, skulde udelukkende komme Kronen tilgode, ligesaa alt Vrag og al Tiendesild. Lensherrens Myndighed gjaldt først den geistlige Jurisdiktion inden Stiftet og Tilsynet med Kirkernes Indtægter og Renter. Opkrævning af al Told hørte under ham. Han havde at vaage over Retsvæsenet og paase, at Ingen led Uret. Endvidere var det hans Pligt at føre Tilsyn med Skovene, at de ikke bleve udhuggede. Alle Udgifter, der foranledigedes ved Skatteopkrævningen eller ved Reiser, som foretoges af Lensherren og hans Folk inden eller udenfor Norge, skulde bestrides af ham selv og være Kronen uvedkommende.

Trondhjems Len i egentlig Forstand bestod i Peder Wibes Tid af følgende særskilte elleve Fogderier Namdalen, Fosen, Nordmør, Inderøen, Sparbuen, Værdalen, Skogn, Stjørdalen, Strinden,

¹⁾ Norske Rigsregistrarer, XI, S. 627 flg. Forsaavidt de i det Følgende paaberaabte Kongebreve (Aabne Breve eller Missiver) findes trykte i denne Samling, vil Kilden ikke blive anført, da de med Lethed ville findes der efter sit Datum. Oplysninger om Lenene i Almindelighed hos Kr. Erslev, Danmark-Norges Len og Lensmænd, 1596—1660 (Kjøbenhavn 1885), sammenholdt med samme Forfatters Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede (Kjøbenhavn 1879).

Guldalen og Orkedalen.¹⁾ Fra 1645 var den tidligere bestaaende Forbindelse med Herjedalen og Jæmteland endelig ophævet. Romsdalen hørte derimod nu med. Dette Len (eller Fogderi) havde til en Tid indtaget en Særstilling; snart laa det under Trondhjem og snart var det en særskilt Forlening. Fra 1627 til 1634 havde det været for sig selv, var saa 1634—1639 lagt under Trondhjem for atter fra 1639 til 1646 at være særskilt bortforlenet til Kongens tyske Kansler, Ditlev Reventlow til Reetz og Ziesendorf. Fra 1646 blev der imidlertid indført en anden Ordning. Ved et Kgl. Missive til Frederik Urne af 27de Mai blev det paalagt denne at lade Romsdalen „annamme under Trondhjems Len“, dog saaledes, at han af dets Indtægter aarlig skulde udbetale 800 Rdl. til Hofjunkeren Sivert Brockenhus til Ullerup som nominal Lensherre.

Ved Skiftet af Lensherrer over Trondhjem i 1656 blev denne Ordning bibeholdt. Der blev, ved Siden af et Missive til Peder Wibe af 7de Juli, for Sivert Brockenhus udfærdiget et særskilt Lensbrev for Romsdalen, dateret 6te Juli. Men deri blev tillige forklaret, at da denne ikke kunde bo i Lenet, saa skulde Peder Wibe have „fuldkommen Administration“ over Lenet „og der sammesteds bestille og forrette alt, hvis Behov og fornøden gjøres, Intet undertagen i nogen Maader.“ Hvert Aar til Philippi & Jacobi Dag skulde Peder Wibe i Kjøbenhavn lade udbetale til Sivert Brockenhus „800 gode enkende Rigsdaler udi rede Penge og ingen Vare uden al Afkortning i nogen Maader.“ Stillingen som Lensherre i Romsdalen var altsaa kun af en ganske nominal Art. Den hele Ordning var alene en Form for at anvise en Gage, i Tidens Sprog „Pension“ eller „Deputat,“ og Romsdalen var, hvad man kaldte et „Pensionslen“. ²⁾ I Virkeligheden var det som et andet Fog-

¹⁾ Lenets Regnskaber for disse Aar, der findes i Rigsarchivet, ere Kilden for den følgende Fremstilling.

²⁾ I en af Peder Juel samlet, indholdsrig Codex i det store Kgl. Bibl. i Kjøbenhavn (Thott. 748 fol.) findes en Notits (Pag. 455) om „Pensioner Lene, saasom de uddeltes Anno 1652, 1ste Mai.“ Denne lyder saaledes: „Gregers Fris Brunla, Mogens Fris Helgeland, Frederik Villumssøn Dragsmark Kloster, H. Sten Bilde af Giske Gods — — 1000 Rdr. Nils Banner af Romsdalen — — 900 Rdr. Tønne Reedtz af Hammerhus — — 800 Rdr. Nils Lykke af Hammerhus — — 800 Rdr. Ebbe Gyldenstjerne af Moss og Smaalenene — — 700 Rdr. Mogens Rosenkrans af Finde Gaard — — 500 Rdr. Erik Banner — — 500 Rdr. Iver Krabbe Mogenssøn af Strøms Gods — — 400 Rdr. Otte Skade af Strøms Gods — —

deri under Lensherren i Trondhjem, uden nogen administrativ Selvstændighed. Ogsaa en anden Gage var anvist paa dette Fogderis Indtægter, nemlig 600 Rdr., der skulde udbetales til Historiografen, Vitus Bering, hvormed der den 22de April 1656 gaves Peder Wibe en speciel Meddelelse. Leding og Tiende af Romsdalen var desuden for sig selv bortforpagtet til Peder Wibe for en aarlig Afgift af 450 Rdr.

Tidens uklare og usikre Administrationsformer komme her meget tydelig til syne. Der var noget ubehjælpeligt ved den Maade, hvorpaa de store Len bortsattes mod en forholdsvis ringe Afgift, og ved Siden deraf allehaande specielle Udgifter anvistes til Udbetaling paa de lokale Indtægter. Det hele System var en Levning fra mere primitive Tilstande; det havde overlevet sig selv, og det trængtes, at det — som da ogsaa skede — snart kunde blive afløst af en ny og bedre Ordning. For Lensherrerne var Systemet fordelagtigt. Peder Wibes beholdne Indtægt af Trondhjems Lehn var anslaaet til 12,300 Rdl.¹⁾

For Regnskabsaaret 1ste Mai 1656—1ste Mai 1657 er der i Lenets Regnskab opført en samlet Indtægt af 35,427½ Rdr. 9 Skill. 2 alb. Der imellem indgaar foruden Peder Wibes faste Afgift samt de gjennem Trondhjems Byfoged og Lenets Fogder oppebaarne uvisse Indtægter, den i Trondhjem og Lenet faldne Told (23,824 Rdl.) Men kun den mindste Del af dette Beløb blev endelig indbetalt i Rentekammeret i Kjøbenhavn. For det Første fragik Peder Wibes Femtepart af de uvisse Indtægter (911 Rdr. 3 Ort 2 Skill.) og 600 Rdr., der vare anviste for Vitus Bering; ydermere var der anvist en hel Række af Summer paa Lenets Indtægter, der maatte udredes, og her frembyder der sig da et ganske interessant Billede af Monarchiets Finansnød.

Det var forskjellige Forretningsmænd, der havde forstrukt Frederik III. med Penge, og som nu fik sin Betaling. Det er Personer, der ellers ere velbekjendte for sin Deltagelse i det dansk-norske

400 Rdr. Tyge Sandbjerg af Sem og Sandvik — — 500 Rdr. Marsk: Pentz af Sem og Sandvig — — 500 Rdr.“ — Samtlige disse Forleneringer laa i Norge, og flere af dem tilhørte Hannibal Sehesteds inddragne Gods; Hammerhus er saaledes Storhammer, Sem og Sandvik Gaardene af dette Navn ved Bergen o. s. v. Naar Nils Banner opføres som den, der oppebar 900 Rdr. af Romsdals Len, da er dette urigtigt, idet hans Pension var anvist paa Vestnes Hovedgaard med tilhørende Gods; jvfr. Norske Rigsregistr., XI, S. 513.

¹⁾ Handlingar rörande Skandinaviens historia, XXX (Stockholm 1849), S. 212.

Monarchis udviklede og fortvivlede Pengetransaktioner, hvis Navne møde i de trondhjemske Lensregnskaber. I nævnte Regnskabsaar fik Henrik de Medina udbetalt 1912 Rdr. 3 Ort 19½ Skill., Selio Marselis (efter Kgl. Befaling af 1ste September 1655) 2494 Rdr. 2 Ort 17 Skill. og Albert Baltzar Berends's Arvinger ved Leonhard Marselis 5000 Rdr. Det, som blev tilbage efter alle disse Udbetalinger, var ikke mere end 669 Rdr. 2 Skill. 2 alb.

Forskjelligt fra Lensregnskabet var Skatteregnskabet, der omfattede de to, hvert Aar paabudne regelmæssige Skatter, Kontributionen eller Leilændingsskatten, der udrededes med et bestemt Beløb for hver Gaard af dennes Bruger, og Odelsskatten, der svaredes af dem, som eiede Gaarde, men lod disse bruge af andre. Kontributionen var for dette Aar 5 Rdr. for hver hel Gaard. Tilsammen gik begge disse Skatter op til 28,461½ Rdr. 23½ Skill. (mod 27,719 Rdr. 7 Skill. i det foregaaende Aar). Men ogsaa disse Penge bleve helt anvendte til Udgifter i Trondhjem og til at indfri ældre Anvisninger.¹⁾

Først betaltes Lønninger for Officererne ved det trondhjemske Regiment, Oberst Christopher Frederik von Gersdorf (1200 Rdr.), Oberstlieutenant Reinhold von Hoven (652½ Rdr.), Major Oluf Jacobssøn von Linden (600 Rdr.) og de øvrige (5884 Rdr.). Videre fik de 100 Knegte, „som *continue* udi Trundhjem haver ligget i Garnison“, hver 2 Rdr. om Maaneden, ialt 2400 Rdr. Af Skatterne gik derhos de 800 Rdr., som tilkom Sivert Brockenhus, og nogle andre Pensioner. Til Selio Marselis betaltes ialt 9011 Rdr. 1 Ort 8 Skill. Reinhold von Hoven fik sig under denne Konto betalt Renter af 2152½ Rdr., som han havde tilgode.

For Aaret 1657 (1/5 1657 — 1/5 1658) blev der paabudt betydelige Forhøielser i de staaende Skatter. Leilændingsskatten forøgedes til 6 Rdr. for hver hel Gaard og steg derved til 30,329 Rdr. Odelsskatten blev forhøiet til Halvdelen af enhver Gaards Landskyld og steg til 2322¾ Rdr. Sagskatten fordobledes og indbragte 5593 Rdr.

¹⁾ Af de trondhjemske Skatter fik Selio Marselis 8de April 1656 Anvisning paa 7778 Rdr. (med 3 Procent), som han havde forstrakt til Rendsburgs Garnison, og som betaltes 3die Oktober; videre Claus Hønneken 2000 Rdr., 19de Juni 1656, Nils Aagessøn 2000 Rdr., 23de Aug. 1656, Hieronymus Weitzius 2000 Rdr. og atter igjen Selio Marselis sit Restbeløb 28de Oktober 1657.

Derhos paalagdes to helt nye Skatter, en Skat til Indkjøb af Heste for Rytteriet (3827 $\frac{1}{4}$ Rdr.) og en Kvægskat (11,087 $\frac{1}{2}$ Rdr.).

Tilsidst kom de af Stænderne bevilgede overordentlige Kontributioner, og naar alle disse Beløb lagdes sammen med de regelmæssige øvrige Statsindtægter, som gik gennem Lensherren, da blev det (efter en svensk Opgave, hvis Paalidelighed ikke kan betvivles) en samlet Sum af 112,388 Rdr. 1 Ort 20 $\frac{1}{2}$ Skill. — et for de Tidens Forhold meget betydeligt Beløb.

De her anførte Tal vise, hvilke Byrder, der for den forestaaende Krig lagdes paa Befolkningen i Trondhjems Len, ligesom i det øvrige Norge. Overalt var der store Paalæg udover de sædvanlige Ydelser, som i sig selv kunde være haarde nok.

Tolden deltes i to Dele. Den regelmæssige Kronens Told indflød i Lensherrens Regnskab (1656: 23,824 Rdr.) Den saakaldte Commissarie-Told var bestemt til Krigsfornødenheder; 1656 udgjorde den i Trondhjems Len 10,218 Rdl. Toldintraderne synes som Regel at have været anviste til Krigsførelsen i Danmark og til Betaling af den Gjæld, som var stiftet i Anledning af denne. Om Anvendelsen af de Beløb, som indkom i Told, findes der i Lensregnskaberne talrige Oplysninger. Tolden var for det meste beslaglagt i Forveien og maatte udbetales til Kronens Fordringshavere, saasart der kom noget i Kasse.

Ifølge Kgl. Missive af 17de September 1657 var fra den 2den September Commissariatolden af hele Norge, med Undtagelse af Bergenhus Len anvist til at dække de Fordringer, som Henrik Müller, Gabriel og Selio Marselis samt Povel Klingenberg havde paa Kronen.

Selio Marselis var en af de største Kreditorer. Efter Missive af 1ste og 17de September 1657 har han af Trondhjems og Romsdalens Commissariatold hævet tilsammen 8403 Rdr. Johan Gaarman hævede af Nordmørs Commissariatold 1716 Rdr. og Albrecht Baltsar Berends' Enke og Arvinger ved Leonhard Marselis af Kronens Told i Trondhjem 13,000 Rdr., 30te December 1657.¹⁾

¹⁾ Til Sammenligning med de i Texten meddelte Oplysninger kan nævnes, at 4 Rdr.s Kontribution og Odelsskatten af Akershus og underliggende Len $\frac{1}{5}$ 1650 — $\frac{1}{5}$ 1651 beløb sig til 40,974 Rdr. (deraf i Numedal og Sandsvær 703, Brunla

PREBEN VON AHNEN OG DE NORDLANDSKE LEN.

Lensherre over Nordland var fra 1646 Preben von Ahnen til Beutel og Fosnes, en Adelsmand fra Pommern, der fra 1629 jævnlig forekommer i Norge, hvor han efterhaanden samlede et større Jordegods, og hvor han fra 1640 gjorde Tjeneste i Hæren. Han har øiensynlig været en baade dygtig og driftig Mand, der med ikke mindre Energi tog sig af de offentlige Hverv, som efterhaanden vare ham betroede, end af sine private Affærer.¹⁾ Han var bl. a. interesseret i forskellige Bergværksforetagender i Bratsberg Len, hvor han var Medeier i Hollens Jernværk og en Tid Eier af Fossum Jernværk, hvis første Anlæg skyldes ham.²⁾ Preben von Ahnen var, skjønt født udenfor Landet, dog paa mange Maader knyttet til Norge med stærke Baand og havde kun lidet med Danmark at bestille. Han kan saaledes paa

1795, Idd og Marker 1191, Rakkestad 1300, Onse 200, Værne 1241, Tune og Aabygge 1321, Tønsberg 4330 og Bratsberg 6220). Dette ifølge Designation, vedlagt Brev fra Toldforvalter Johan Gaarman til Rigshofmester Joachim Gersdorf, dat. Christiania 8de Novbr. 1651 (i danske Rigsarchiv). Ifølge Brev fra Jakob Lerche til Joach. Gersdorf, dat. Nyborg 20de Juli 1657 (smstds.) havde denne af Joh. Gaarman i Bergen modtaget 4000 Rdr., hvoraf var leveret 918 til Raadmand Jens Graa i Ystad og Resten til Landcommissarius Christoffer Stensson. Af Joach. Gersdorfs Papirer sees, at Tolden i Bergen fra Mortensdag 1656 til 1ste Mai 1657 var 13,996 Rdr. (deraf Commissariatold 5100) og 1ste—28de Mai 1657 4049 Rdr. (deraf Commissariatold 1313). I November 1656 udgjorde Toldintraderne i Kjøbenhavn 2275 $\frac{1}{2}$ Rdr. (deraf Commissariatold 684 $\frac{1}{2}$ Rdr.) samt 75 Rdr. i Accise. — Da Johan Gaarman 1ste Juni 1656 lod Toldkisterne aabne, fandtes der i dem, i Larvik 2553 Rdr., Sandefjord 589 $\frac{3}{4}$ Rdr., Tønsberg 574 $\frac{1}{4}$ Rdr., Drammen 3795 $\frac{1}{4}$, Svinesund 2943, Sponviken 667, Sand 1209 $\frac{1}{2}$, Moss 486, Soon 591 $\frac{3}{4}$, Ellinkilen 223 $\frac{1}{4}$, Frederikstad 1143 $\frac{1}{4}$, Krokstadhavn 297 $\frac{1}{2}$, Konghelle 310 $\frac{1}{2}$, Marstrand 481 $\frac{3}{4}$, Nordviken 234 $\frac{1}{4}$, Oddevald 58 $\frac{3}{4}$ Rdr. Derhos var modtaget fra Langesund 4780 Rdr., fra Kragerø 1399 $\frac{3}{4}$, Tønsberg Len eller Holmestrand 840 Rdr. Da Toldkisterne paa samme Maade vare aabnede i det foregaaende Aar, var deri forefundet, i Tønsberg By 316 $\frac{3}{4}$ Rdr., i Drammen 4881 $\frac{1}{2}$ Rdr., i Soon 622 $\frac{1}{2}$, Svinesund 385 $\frac{1}{2}$, Langesund 3388 $\frac{1}{4}$, Kragerø 182 $\frac{1}{2}$, Krokstadhavn 195 $\frac{1}{2}$, Sponviken 100 $\frac{1}{2}$, Sand 1523 $\frac{1}{2}$, Moss 652, Frederikstad 699 $\frac{1}{2}$, Larvik 3070 $\frac{1}{2}$ og Sandefjord 1101 Rdr.

¹⁾ Om Preben von Ahnen kan i Almindelighed henvises til Rigsarchivar H. J. Huitfeldt-Kaas's Biografi i Dansk biografisk Lexikon, I, S. 159. I et Brev, dateret Sem (ved Tønsberg) 38de Marts 1646 skriver han sig selv „til Fosnes“, medens et Kgl. Missive af 4de Januar 1649 kalder ham P. v. A. „til Beutel.“ (Tønsberg Lensregnskab, 1648—49 i Rigsarchivet.) Norske Rigsreg., IX, S. 44 skrives han (1648) „til Nederhof“. Det nævnte Missive af 4de Januar 1649 er trykt smstds. S. 287; men hans Navn er der ikke knyttet til nogen Gaard.

²⁾ Om Optagelsen af Fossum Jernværk se Norske Rigsregistrarer, XI, S. 666 flg.

det nærmeste regnes som hel Nordmand. Særlig havde han Interesse for Nordland, for hvis Opkomst han paa flere Maader arbejdede.

Preben von Ahnen var bl. a. interesseret for det nordlandske Jordbrug, hvorom der haves Vidnesbyrd i et Brev, som han fra Trondhjem 19de Juni 1654 tilskrev Kongens Kansler, Christian Tomassøn Sehested.¹⁾ Dette var foranlediget ved et Forslag fra Helgelændingen Absalon Christopherssøn om Magasinhuse og Jorddyrkning i Nordland. Preben v. Ahnen havde derom forlangt en Erklæring fra Fogden i Helgeland, Jesper Hanssøn; det var efter hans Skjøn baade offentlige og private Interesser, som derved maatte tages i Betragtning. Han skriver saaledes i dette Brev, at naar Agerdyrkingen fremmedes, saa forøgedes ogsaa Korntienden, om hvilken det oplystes, at Kongens Anpart deri var forpagtet til Lensherrerne, som atter overdroge den til Fogderne. Den meste Korntiende faldt i Helgeland: „der er vel med Korndyrkning tilforne noget overseet, som dog med Anordning, Formaning og Hjælp forbedres.“ Mindre skikket for Sæd var Lofoten og Vesteraalen, og i Tromsø Fogderi kunde Kornet ikke modnes for Regn og Blæst. I Salten, hvor han selv boede, skulde han sørge for, at Intet blev forsømt med Agerdyrkingen; der var dog, efter hvad han antog, Mangt og meget, som kunde skade dette Foretagende; men det gjaldt om at faa Midler for daarlige Aar.

Brevet er af Interesse, baade som et Bidrag til vor Kundskab om Nordlands gamle Forhold, og som et Bevis paa den Omhu, hvormed Preben von Ahnen for sin Del havde Øie med dets Bedste. Hans Gjærning var hovedsagelig et Fredens Værk; men det er her nærmest som Krigsmand, vi skulle stifte Bekjendtskab med Preben von Ahnen. Han har ogsaa i denne Henseende vundet Navn ved en enkelt Bedrift, der i sin Art er mærkelig nok, og om den skal der fortælles paa nogle af de følgende Blade. Mellem de gamle nordlandske Lensherrer indtager han visselig den mest fremtrædende Plads.

Nordlands Len indbefattede i det 17de Aarhundrede som Regel kun fire Fogderier, Salten, Senjen, Andenes og Tromsø. Som to særskilte Forleninger kom dertil Helgeland, samt Lofoten og Vesteraalen.²⁾ Preben von Ahnens nærmeste Forgjængere havde været

¹⁾ Samlinger til den danske Adels Historie i det danske Rigsarchiv.

²⁾ Kilderne ere her dels Norske Rigsregistranter, dels de nordlandske Lensregnskaber i Rigsarchivet.

Knud Stenssøn til Stensgaard (1638—1645) og Ove Bjelke til Østraat (1645—1646), af hvilke ingen havde Bestyrelsen af sidstnævnte to Forleninger, som i deres Tid vare overdragne til to Hofmænd i Kjøbenhavn. Under 26de August 1638 blev Helgeland forlenet til den udvalgte Tronfølger, Prins Christians (V) Staldmester, Volrat Lampe, medens samtidig Kongens Staldmester, Arent von der Kuhla forlenedes med Lofoten og Vesteraalen. Formelt skulde dette være ment som virkelige Forleninger. Men det kan neppe antages, at nogen af de to Staldmestere nogensinde have tænkt paa at besøge sine nordlige Len.¹⁾

Arent v. d. Kuhla beholdt sin Forlening indtil 1642, da den overdroges til Rentemesteren, Melchior Oldeland til Uggerslevgaard († 24de Februar 1648) og senere til Generalmajor Achim von Breda (Bredow), som havde den i 1645. Volrat Lampe beholdt derimod Helgeland til sin Død i 1646, hvorefter hans Enke og hendes nye Mand, Hans Albrecht von „Holløffuer“ overtog hans Len for Aaret 1647—1648.²⁾

I 1646 blev Preben von Ahnen forlenet med Nordland og i den Anledning blev det ved Kgl. Missive af 27de Mai s. A. paalagt ham tillige „at have Indseende“ med Achim v. Bredas og Volrat Lampes Forleninger, eftersom disse der ikke selv kunde være tilstede, dog — som det heder i to for dem bestemte Missiver, „at han deraf aarligen til rette Tid til Dig skulle give den sædvanlige, billige Afgift, hvoraf Du siden til Os og Kronen paa tilbørlige Tider og Steder haver at betale og erlægge den Afgift, som Du deraf til Os og Kronen pleier at give.“

Den 5te August 1648 blev der for Preben von Ahnen udfærdiget et nyt Lensbrev. Deri blev bestemt, at han skulde hvert Aar af Lofotens og Vesteraalens Len betale Achim v. Breda 796 enkende

¹⁾ Arnt v. d. Kuhla, der tidligere havde været Prins Frederiks Kammerjunker, blev 8de Juni 1632 Kongens Staldmester. Volrat Lampe havde først, fra 23de April 1623, været Prins Christians „Berider“ og blev derefter, 25de Marts 1627, dennes Staldmester. Meddelelser fra Rentekammerarchivet, 1882, S. 129 og 135.

²⁾ Ved Kgl. aabent Brev af 22de Mai 1652 (Sjæl. Reg. XXIII, fol. 246) fik Hans Albrecht „Holløffer“ Bevilling til at udføre norske Heste toldfrit; ved Kgl. Missive af 13de Juni 1655 paalagdes det Rentemestrene at betale Hans Albrecht „v. Holløffer“ efter hans ihændehavende Obligationer. (Sjæl. Tegn. XXXIII, fol. 551.)

Rigsdaler og paa samme Maade til Christopher Lindenow til Lindesvold, Admiral paa Bremerholm og Oberstlieutenant tilfods, af Helgelands Len 772 enkende Rigsdaler.¹⁾ Christopher Lindenow oppebar derefter dette „Deputat“, indtil 1652, da hans sidste Kvittering er dateret 11te Mai 1652. Helgelands Len var i denne Tid kun et „Pensionslen“. Preben von Ahnen havde det „paa Afgift og under sin Direktion.“

Hermed stod det hen, indtil der under 23de Mai 1652 blev udfærdiget et eget Lensbrev for Helgeland, som overdroges Mogens Fris til Farskov, den senere Rentemester. I det Følgebrev for denne, som 7de April næstfør var udfærdiget til Helgelands Bønder, heder det, at Christopher Lindenow hidtil havde haft Lenet „i Værge og Forsvar“, — et Udtryk, som ikke ganske rigtig betegner hans Stilling.

I Preben von Ahnens Lensbrev af 1648 var Helgeland udtrykkelig nævnt som hørende under ham. Desuagtet blev han ikke underrettet om den Forandring, der foregik i 1652. Han vedblev da at opføre hvert Aar i sit Regnskab de 772 Rdr., der i 1648 vare fastsatte som Afgift af Helgeland, indtil han om Høsten 1656 kom til Kjøbenhavn og hans Regnskaber der bleve tagne under Revision.

Rentemester Peder Juel kunde med Føie i dette Punkt tale om „en intrikat Likvidation med Indtægten og Udgiften.“ Sagen blev nu imidlertid bragt i Orden, og i det nye Lensbrev, som under 17de December 1656 blev udfærdiget for Preben von Ahnen, nævnes ikke Helgeland. Det var herefter alene Achim v. Breda, til hvem der aarlig skulde betales 796 enkende Rigsdaler for Lofoten og Vesteraalen. Preben von Ahnens Afgift blev nu fastsat til 2572 enkende Rigsdaler, for al den visse og uvisse Indtægt af Salten, Senjen, Lofoten, Vesteraalen, Andenes og Tromsø Len. Mogens Fris havde Helgelands Len „kvit og frit“, som det heder i Tidens administrative Sprog. Alle deraf flydende Indtægter tilfaldt ham.

Der er for Aarene 1656—1660 et stort Hul i Nordlands Lensregnskaber, af hvilke kun ganske lidet er bevaret. Som en Følge

¹⁾ Ved aabent Brev af 9de Marts 1649 fik Christopher Lindenow sin Len forbedret med 800 Rdr. aarlig, at regne fra Philippi & Jacobi Dag 1647 (sic). Hvorfra Midlerne dertil skulde tages, siges ikke. Sjæl. Reg. XXII, fol. 149, b.

deraf savnes nærmere Oplysninger om Lenets indre Forhold i Krigsaarene. Skatterne, som for det foregaaende Tiaar havde udgjort tilsammen 30,597 Rdr., vare bortforpagtede til Preben von Ahnen, som derfor betalte en aarlig Afgift af 3000 Rdr.

For selve Krigsaarene vides kun Lidet om, hvad der indkom af Skatter. Statsindtægterne flød aldrig rigelig i dette vidtstrakte Landskab, og der lod sig neppe bringe synderligt ud af det, hvor meget der end kunde stilles forøgede Krav. Næringsveiene vare ikke rige, og Befolkningen har vistnok havt det meget trangt. Preben von Ahnen arbejdede rigtignok paa at faa Bergværksdrift i Gang. Men dette lykkedes ikke i hans Tid. Det var dog, som om han havde en Anelse om de store mineralske Rigdomme i Salten og Helgeland, som senere ere komne for Dagen.

STÆNDERMØDET I TRONDHJEM MAI 1657.

Forinden Frederik III skred til den vovelige Handling at erklære Krigen mod sin overlegne Modstander, Carl X Gustaf, havde saavel i Danmark som i Norge Stænderne været indkaldte for at bevilge de overordentlige Skattepaalæg, der maatte blive fornødne. Allerede paa den første Dag af det nye Aar 1657 havde Kongen i denne Anledning udfærdiget sine Skrivelser til Lensmænd, Adel o. s. v. for at indkalde til et almindeligt Stændermøde i Odense den 23de Februar.¹⁾ Da dette til fastsat Tid aabnedes af Kongen, viste det sig, at der herskede en krigersk Stemning, og de enkelte Røster, som hævdede sig for at advare mod alle overilede Skridt, bleve ikke paaagtede. Trods Landets svækkede Tilstand bevilgedes store Bidrag, om end ikke fuldt saa store, som Rigsraadet havde foreslaaet.²⁾

Medens Kongen og Rigsraadet opholdt sig i Odense, udgik der Skrivelser om Indkaldelsen af de norske Stænder.³⁾ Statholderen, Nils Trolle til Trolleholm og Gaunø og Kansleren, Jens Bjelke, skulde

¹⁾ Sjællandske Tegnelser, XXXIV, fol. 1, a—2, a i det danske Rigsarchiv.

²⁾ Fridericia, Adelsvældens sidste Dage, S. 245 fig.

³⁾ Kgl. Missive til Statholderen af 28de Februar 1657 i Norske Rigsregistranter, XII, S. 24. Kgl. Missive til Kansleren af s. D. i Rigsarchivet.